

УДК 338.24

О.О. Нігай, студ. гр. ОА-11, О.О. Смірнов, канд. екон. наук  
*Кіровоградський інститут регіонального управління та економіки*

## Проблеми відтворення і розвитку економічного потенціалу суспільства в умовах ринкової системи

Економічні умови, що кардинально змінилися, потребують ґрунтовної переоцінки існуючих передумов, принципів, параметрів системи вимірювань розвитку будь-якого господарського суб'єкта на рівні підприємства, галузі, регіону або країни. Всеосяжна порівняльна оцінка рівня розвитку підприємств відносно лідируючих конкурентів полегшує виявлення погіршення конкурентоспроможності, знаходження нових способів подолання відставань та інтелектуального забезпечення економічного прориву. Нові рубежі конкурентоспроможності відкриваються лише завдяки безперервним удосконаленням, кардинальним покращенням, незвичним ідеям. **нові технології, людський потенціал, міжнародна торгівля, товаровиробникам, конкурентоспроможність, науково-технічний потенціал, екологічні стандарти**

Попит і пропозиція – економічні категорії товарного виробництва, що виникають і функціонують на ринку, у сфері товарного обміну. У ринковій економіці ці категорії належать до фундаментальних. При цьому попит – представлена на ринку потреба в товарах, а пропозиція – товар, який є на ринку або може бути доставлений на нього. Одним з економічних законів товарного виробництва є закон попиту і пропозиції, який полягає в єдності попиту і пропозиції і їх об'єктивному прагненні до відповідності.

Підвищення рівня конкуренції за рахунок ускладнення виробничих систем та виникнення їх нових комбінацій у результаті господарської взаємодії окремих фірм і підприємств ускладнює аналіз конкурентоспроможності, наближаючи його до наступного ступеня агрегування – мезоконкурентоспроможності.

Мегаконкурентоспроможність можна визначити як ефективність роботи окремих галузей національного господарства, оцінювану окрім традиційних критеріїв за показниками, які характерні для даної галузі та описують ступінь її живучості та динамічності за різних варіантів розвитку економіки даної країни і всього світу в цілому.

Розвиток міжнародного розподілу праці привів до певної спеціалізації країн на світовому ринку в залежності від ступеня конкурентоспроможності тієї чи іншої галузі. Зокрема, у США найбільш конкурентоспроможними є авіаційна та аерокосмічна промисловість, машинобудування, автомобілебудування, виробництво потужних комп'ютерів і розробка інформаційних технологій, в Японії – електронна, електротехнічна та автомобільна промисловість, суднобудування, станкобудування (включаючи роботобудування) та ін.

Основні галузі української економіки за ступенем конкурентоспроможності можна розподілити на чотири категорії:

- дуже сильна конкурентна позиція – чорна металургія;
  - сильна конкурентна позиція – кольорова металургія, електроенергетика, нафтохімічна, лісова, оборонна, зв'язок і комунікації;
  - посередня конкурентна позиція – хімічна, автомобільна, суднобудування (цивільне), машинобудування, приладобудування та харчова промисловість;
  - слабка конкурентна позиція – авіаційна (цивільна), електронна, текстильна.
- Синтетичним показником, який об'єднує конкурентоспроможність товарів,

товаровиробників і галузей та характеризує становище країни на світовому ринку, є загальна конкурентоспроможність країни – здатність країни в умовах вільної добросовісної конкуренції виробляти і реалізовувати товари і послуги, що задовольняють вимогам світового ринку і підвищують добробут населення даної країни та окремих її громадян.

Згідно М. Портеру, виділяються чотири детермінанти конкурентних переваг:

- параметри виробничих факторів;
- параметри внутрішнього попиту;
- наявність конкурентоспроможних на світових ринках споріднених чи підтримуючих галузей;

- стратегія фірм, їх структура і суперництво (умови в країні, які визначають характер створення і управління фірмами і особливості конкуренції на внутрішньому ринку).

Ця система детермінант створює середовище функціонування фірм країни, яке з точки зору конкурентоспроможності може бути як сприятливим, так і несприятливим. На систему детермінант у свою чергу впливають випадок (проривний винахід, раптові крупні події, які впливають на життя країни та ін.) і політика уряду, яка може або посилити конкурентну перевагу країни, або підірвати її.

Успішна політика уряду повинна будуватися з урахуванням стадії, якої досягла країна в розвитку конкурентоспроможності. Таких стадій можна виділити три: факторних, інвестиційних та інноваційних переваг. При цьому безпосередній вплив на національні конкурентні переваги уряд може здійснювати на перших двох стадіях. В цілому конкурентоспроможність країни характеризується М. Портером як наявність, збереження і розвиток її конкурентних переваг в умовах динамічної міжнародної конкуренції, в якій головну роль відіграють нововведення.

В теперішніх умовах розвитку світового господарства велике значення для оцінки конкурентоспроможності набуває нова геополітична роль тієї чи іншої держави. Вона багато в чому залежить від участі країни в економічних і політичних союзах, від характеру обраної національної економічної стратегії. Міжнародна конкуренція в економічній сфері залишається тісним чином пов'язаною з геополітичними проблемами. Тому макроконкурентоспроможність у великій мірі залежить від загальної економічної і військової потужності країни, яка забезпечує її політичний вплив.

Національна конкурентоспроможність може бути виміряна за допомогою ряду показників. Це передусім: сальдо зовнішньоторгового балансу; витрати факторів виробництва на одиницю продукції, приведені до курсу національної валюти; ринкові квоти. Однак, перелічені показники не в повній мірі відбивають характер і якість конкурентної переваги, а значить її стійкість і перспективність. Відповідно до теорії М. Портера та ряду інших учених, у числі інтегральних вимірювачів національної конкурентоспроможності – продуктивність праці, яка відображає те, наскільки країна може бути низьковитратним виробником за умови високої заробітної плати, а також повна факторна продуктивність, яка вимірюється кількістю продукції, виробленої на одиницю сукупних витрат праці й капіталу. Згідно з таким підходом, який відбиває реальне зближення понять продуктивності і конкурентоспроможності, країна, яка має технологічні переваги, може бути конкурентоспроможною на світових ринках, підтримуючи при цьому високі доходи. Мова йде про конкурентоспроможність багатих країн, засновану на вигодах використання сучасних високих технологій.

Однак конкурентоспроможність країни може бути досягнута і на базі нетехнологічних переваг – передусім завдяки низькій вартості факторів виробництва і девальвації національної валюти, тобто завдяки відносно низькому рівню життя населення. Такою є конкурентоспроможність слаборозвинених країн.

Маніпулювання рівнем заробітної плати та валютним курсом часто використовуються з метою підвищення національної конкурентоспроможності на ранньому етапі розвитку

активної зовнішньоекономічної діяльності – для виходу та закріплення на світових ринках, які цікавлять країну.

Нетехнологічні конкурентні переваги відіграють важливу роль у галузях з високою взаємозамінністю продукції та переважанням в експорті низько-технологічних продуктів. У той же час конкурентоспроможність високотехнологічних галузей безпосередньо пов'язана з інвестиціями у дослідження та розробки, у створення нововведень, тобто з технологічними конкурентними перевагами.

Деяка неповнота розглянутих показників для оцінки національної конкурентоспроможності полягає в тому, що при їх використанні зникає розбіжність між двома принципово різними видами конкурентних переваг – технологічними і нетехнологічними. Однак один з цих показників – питома вага оплати праці – отримала широке розповсюдження у світовій статистиці.

В країнах з розвинутою економікою цей показник є відносно постійним, а в Україні він демонструє різко понижувальну тенденцію. Зменшення рівня витрат на оплату праці в розрахунку на одиницю виробленої продукції в Україні відбувається в умовах глибокої кризи, за вкрай низької продуктивності праці за рахунок того, що зниження рівня заробітної плати випереджає падіння продуктивності праці. Між тим зміни рівня питомої ваги оплати праці в країнах Західної Європи та у США відображають випереджальний ріст продуктивності праці при збереженні високого рівня заробітної плати.

Таким чином, одним з ресурсів конкурентоспроможності українських товарів і послуг як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку виступає в даний час відносно дешева праця. Але вона може розглядатися лише як одна з потенційних умов зростання конкурентоспроможності, до того ж така, яка має певні часові межі.

Найбільш репрезентативний показник конкурентоспроможності вперше був розроблений відомою міжнародною організацією – Світовим економічним форумом (Женева) у 1986 р. Для визначення рейтингу конкурентоспроможності використовуються багатофакторні моделі, в яких враховується 381 показник. Вони зведені у 8 агрегованих груп: внутрішній економічний потенціал, зовнішньоекономічні зв'язки, державне регулювання, кредитно-фінансова система, інфраструктура, система управління, науково-технічний потенціал, трудові ресурси. У розробленій методиці об'єктивні статистичні показники по кожній країні (близько 70% всіх показників) доповнюються суб'єктивними експертними оцінками аналітиків, опитуванням керівників крупних корпорацій і провідних експертів з економіки різних країн.

За допомогою спеціальної методики (з використанням економіко-математичних моделей) усі країни ранжуються за числом набраних балів, котрі визначають їх місце за конкурентоспроможністю. Більш високе місце свідчить не тільки про рівень розвитку продуктивних сил, але й про гнучкість економічної системи, її здатність до перебудови у відповідності зі змінами на світовому ринку.

До ключових факторів національної конкурентоспроможності в даний час можна віднести: обсяг інвестицій в нові технології; обсяг інвестицій у людський потенціал; характер економічного середовища (наскільки воно сприятливе для виникнення і дифузії нововведень); лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків і розвиток відкритої, заснованої на твердих правилах, багатосторонньої системи міжнародної торгівлі.

Отже, макроконкурентоспроможність – це здатність країни, геополітичного суб'єкта, до самостійного політичного розвитку та успішного економічного змагання з іншими країнами.

Узагальнюючи, можна сказати, що макроконкурентоспроможність країни залежить від таких факторів, як: ступінь її зовнішньої політичної незалежності та безпеки; внутрішня політична і соціальна стабільність; регіональна узгодженість у політичній та економічній сферах; співвідношення обсягових та питомих показників даної країни (чисельності населення, демографічної динаміки, займаної та контрольованої території) з показниками

інших країн; рівень життя населення та його диференціація за соціальними групами в динаміці і в порівнянні з іншими країнами.

З чисто економічних позицій рівень макроконкурентоспроможності країни можна оцінювати, використовуючи такі показники: продуктивність праці; капіталоємкість, наукоємкість, ступінь відкритості економіки, умови торгівлі, матеріалоємність, транспортноємність, динаміка курсу національної валюти по відношенню до курсу провідних країн світу, сальдо торгового і платіжного балансу країни, загальна оцінка ефективності та узгодженості роботи галузей і секторів національного господарства порівняно з іншими країнами, зіставними за основними параметрами соціально-економічного характеру. Макроконкурентоспроможність залежить також від внутрішньо- та зовнішньоекономічної політики держави, від обраних нею пріоритетів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків, де визначальну роль відіграють такі напрями і заходи, як розширення імпортозамінного виробництва та протекціонізм, здійснення конкурентного тиску на вітчизняних виробників з метою зниження їх витрат, зовнішньоекономічна експансія. Дуже важливу роль при цьому відіграє національне законодавство, яке забезпечує сприятливе середовище для розвитку конкурентоспроможних виробництв.

Розглянуті методологічні аспекти сутності та оцінки конкурентоспроможності на різних рівнях економічної діяльності дають можливість визначити основні напрями її підвищення в умовах перехідної економіки України.

Розраховувати на прорив до світових ринків Україна може, лише різко скоротивши витрати виробництва, підвищивши продуктивність праці та ефективність матеріального виробництва. Одним з основних пріоритетів державної економічної політики України повинно стати збереження і розвиток науково-технічного потенціалу. Необхідним є стимулювання розвитку високотехнологічних виробництв, заснованих на вітчизняних науково-технічних розробках, які були б здатні у найближчій і довгостроковій перспективі забезпечити конкурентні переваги українським підприємствам. Пріоритетний розвиток цих галузей допоможе Україні зайняти гідне місце в міжнародному розподілі праці і значно підвищити свою конкурентоспроможність у світовій економіці.

В економічній стратегії підвищення конкурентоспроможності розвинених країн і великих компаній все більше місце займає екологічна політика. Вона охоплює систему заходів, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів, їх охорону та відновлення всередині країни та за її межами. Ця політика провадиться як на рівні держави, котра встановлює законодавчі норми в області охорони природного середовища, так і на рівні компаній, які беруть на себе зобов'язання щодо дотримання цих норм у своїй корпоративній стратегії розвитку.

Компанії, які раніше за інших усвідомили та врахували у своїй корпоративній стратегії нові можливості використання екологічної складової виробництва, отримали беззаперечні конкурентні переваги. Це відноситься також і для цілих держав. Міжнародна конкурентоспроможність країни визначається наявністю у структурі її експорту передових екологічних виробів.

Необхідність вирішення екологічних проблем і жорстка конкуренція на ринку відкривають широкі можливості розробки, виробництва та збуту зовсім нової продукції замість екологічно небезпечної; надання екологічних послуг у формі інформаційної, консультаційної, експертної допомоги у вирішенні природоохоронних проблем, підготовки спеціалістів-екологів та ін. Численні дослідження, зокрема, Світового банку, підтверджують, що на противагу існуючим уявленням, країни, які враховують екологічний фактор і мають найбільш жорсткі екологічні стандарти, як правило, є найбільш конкурентоспроможними на ринку.

Перехід на нову модель розвитку відбувається не сам по собі, а за допомогою цілеспрямованої екологічної політики. Засобом її реалізації, що забезпечує міжнародну конкурентоспроможність, національного виробництва і, в кінцевому рахунку, конкурентні

переваги країни в цілому, стають державні інструменти екологічної політики. У першу чергу, це – активне впровадження і послідовне підвищення жорсткості природоохоронного законодавства.

Резерви економічного прориву, прискорення досягнення світового рівня конкурентоспроможності відкриваються з побудовою об'єктивної, модернізованої, доступної кожному працівникові оперативної системи вимірювань і оцінок, що має мобілізуючий і мотивуючий потенціал самоконтролю й саморозвитку.

Конкуренція припускає вільні відносини між учасниками купівлі-продажу товарів чи послуг. Свобода індивідуума починається зі свободи вибору. І тут важливий кожен елемент цієї свободи. Сама свобода вибору спирається на фундамент свободи пропозиції, свободи виробляти будь-який товар і продавати його на будь-якому ринку. Звідси й зароджується економічне явище, якому людство зобов'язане своїми досягненнями в усіх галузях матеріального, і не лише матеріального, життя, – конкуренція виробників, що ґрунтується на бажанні кожного продавати споживачеві лише свій товар.

Свобода й конкуренція – це взаємодоповнюючі й взаємозумовлені частини єдиного цілого. Немає свободи споживача й свободи взагалі без реальної можливості вибору серед товарів-аналогів. Конкуренція можлива лише у справді вільному суспільстві. Як гарант економічної свободи, конкуренція виникає лише з неї.

Отже, конкуренція виникла насамперед між товаровиробниками з боку пропозиції, в об'єктивно властивих товарному виробництву умовах господарської самостійності товаровиробників. Її рушієм, як і постійним стимулом розвитку виробництва, є економічні інтереси. Тому конкуренція в повсякденному економічному житті виявляється на ринку як протистояння між власниками товарів або тими, хто бажає придбати ці товари.

## Список літератури

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: ЭКСМО, 2007. – 245 с.
2. Шумпетер Й. Капитализм, Социализм и Демократия: Пер. с англ. / Предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. — М.: Экономика, 1995. – 540 с.
3. Knight F. Risk, Uncertainty and Profit. Chicago ; London, 1971. – P. 78 – 79.
4. Шаканова О. М. Маркетингова товарна політика: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 160 с.
5. Давиденко С. В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 93 – 101.
6. Стратегії розвитку України: теорія і практика. – К.: НІСД, 2002. – 864 с.
7. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр від 04.06.2002 р. – № 100. – С. 4 – 5.
8. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році: Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: Інф.-вид. центр Держкомстату України, 2005. – 182 с.
9. Конкурентоспроможність національної економіки / За ред. Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.

Одержано 14.06.10